

A Szabadkígyóson feltárt X. századi temetők embertani vizsgálata

LOTTERHOF EDIT

Pálóczi-Horváth András régész Szabadkígyós és Újkígyós határán, a Tangazdaság homokbányájában 1962-ben 4 honfoglalás kori sírt, majd 1965-ben újabb 21 sírt tárt fel. Ugyanezen a területen 1968-ban még két sír került elő – Bálint Csanád ásatásának eredményeként –, a 26. és 27. sírszámúak. A feltárt 27 sírből 12 férfi, 9 nő és 6 gyermek.

1968-ban ugyancsak Szabadkígyóson, a Pál-ligetnek nevezett területen Bálint Csanád és Juhász Irén régészek 17, szintén honfoglalás kori sírt tártak fel. A 10. sír csontvázanyagot nem tartalmazott, két sírban kettős temetkezés volt. A leletek közül 10 férfi, 7 nő és 1 gyermek.

Mindkét temető embertani anyaga a József Attila Tudományegyetem Embertani Intézetében található.

Az anyag töredékes volta miatt célszerűnek látszik a síronkénti feldolgozás, melyet Martin módszerét követve végeztem.¹

I. Szabadkígyós–Tangazdaság homokbányája

1. sír: Lelt. sz. 4322. Nő, adultus (25–30 év). – Az agykoponya dolichokran, eurymetop. Az arckoponya hypsikonch. A koponya körvonala norma verticalisban ovoid. Glabella: 1, protuberantia occipitalis externa: 0, alveolaris prognathia: 2. Termet: 152 cm, kisközepes.

2. sír: Lelt. sz. 4323. Nő, adultus (20–25 év). – Töredékes calotte és váz.

3/I. sír: Lelt. sz. 4324. Férfi maturus (40–45 év). – Az agykoponya mesokran, chamaekran, tapeinokran, metriometop, oligenkephal. Az arckoponya mesokonch. A koponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 3, protuberantia occipitalis externa: 1, fossa canina: 2, alveolaris prognathia: 1. A váz töredékes.

3/II. sír: Lelt. sz. 4325. Nő, adultus. – Töredékes os occipitale és os parietale darabok.

4. sír: Lelt. sz. 4326. Férfi, maturus (45–50 év). – Az agykoponya brachyokran, hypsikran, metriokran, metriometop, aristenkephal. Norma verticalisban a koponya körvonala pentagonoid. Glabella: 2, protuberantia occipitalis externa: 3. Termet: 166,0 cm, közepes.

5. sír: Lelt. sz. 6669. Nő, adultus (25–30 év). – Mandibula, töredékes os frontale, os parietale és váz.

6. *sír*: Lelt. sz. 6670. Férfi, maturus (40–45 év). – Töredékes maxilla és os occipitale. Termet: 168,5 cm, nagyközepes.

7. *sír*: Lelt. sz. 6671. Férfi, maturus (45–50 év). – Töredékes vázmaradványok.

8. *sír*: Lelt. sz. 6672. Nő, adultus (30–35 év). – Töredékes hosszúcsontmaradványok.

9. *sír*: Lelt. sz. 6673. Férfi, adultus (35–40 év). – Töredékes os frontale, os parietale, os temporale. Termet: 175, 4 cm magas. Ezen kívül a sírban még egy férfi (adultus) mandibulája, töredékes maxillája, os temporaleja és os occipitaleja volt.

10. *sír*: Lelt. sz. 6674. Infantia II. – Töredékes mandibula és maxilla.

11. *sír*: Lelt. sz. Nő, adultus (25–30 év). – Töredékes os parietale és váz.

12. *sír*: Lelt. sz. 6676. Férfi, maturus (45–50 év). – Mandibula és töredékes maxilla. Termet: 163,2 cm, kisközepes.

13. *sír*: Lelt. sz. 6677. Infantia I. – Töredékes os occipitale, os parietale és váz.

14. *sír*: Lelt. sz. 6678. Férfi, maturus (40–45 év). – Töredékes vázmaradványok.

15. *sír*: Lelt. sz. 6679. Infantia II. – Az agykoponya ultrabrachykran, stenometop. Töredékes váz.

16. *sír*: Lelt. sz. 6680. Infantia I. – Töredékes mandibula, os parietale és váz.

17. *sír*: Lelt. sz. 6681. Férfi, maturus (40–45 év). – Mandibula. Termet: 161,8 cm, kisközepes.

18. *sír*: Lelt. sz. 6682. Nő, adultus (20–25 év). – Termet: 159,4 cm magas.

19. *sír*: Lelt. sz. 6683. Nő, maturus (50–55 év). – Az agykoponya mesokran, eurymetop. A koponya körvonala norma verticalisban ovoid. Glabella: 2, protuberantia occipitalis externa: 1. Töredékes váz.

20. *sír*: Lelt. sz. 6684. Férfi, maturus. – Töredékes vázmaradvány.

21. *sír*: Lelt. sz. 6685. Férfi, adultus (35–40 év). – Termet: 162,9 cm, kisközepes.

22. *sír*: Lelt. sz. 6686. Infantia I. – Töredékes vázmaradvány.

23. *sír*: Lelt. sz. 6687. Infantia I. – Töredékes mandibula, os frontale, os parietale, os temporale és vázmaradvány.

24. *sír*: Lelt. sz. 6688. Férfi, adultus (30–35 év). – Az agykoponya dolichokran, chamaekran, eurymetop, euenkephal. Az arckoponya mesen, hypsikonch. A koponya körvonala norma verticalisban ovoid. Glabella: 3, protuberantia occipitalis externa: 1, fossa canina: 3, alveolaris prognathia: 1. Termet: 162,0 cm, kisközepes. Taxon: m-crB.

25. *sír*: Lelt. sz. 6689. Nő, maturus. – Töredékes vázmaradvány.

26. *sír*: (az előző számozás szerint I. *sír*): Lelt. sz. 6558. Férfi, adultus (25–30 év). – Az agykoponya dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, euenkephal. Az arckoponya leptoprosop, lepten, mesokonch, leptorrhin, brachystaphylin. A koponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 4, protuberantia occipitalis externa: 1, fossa canina: 2, alveolaris prognathia: 2. Termet: 160,0 cm, magas. Taxon: n.

27. *sír*: (az előző számozás szerint II. *sír*): Lelt. sz. 6559. Nő, juvenis-adultus (18–20 év). – Az agykoponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, protuberantia occipitalis externa: 0, fossa canina: 2, alveolaris prognathia: 2.

A sírban a női koponyán kívül egy felnőtt férfi mandibulája és jó megtartású hosszúcsontmaradványai voltak. Termet: 172,0 cm magas.

Az egyéni méreteket és a jelzőket az 1. táblázat, a hosszúcsontok méreteit és a termetet a 2. táblázat tartalmazza.

II. Szabadkígyós: Pál ligeti tábla

1. *sír*: Lelt. sz. 6560. Férfi, matusus (45–50 év). – Termet: 169,3 cm, nagyközepes.

2. *sír*: Lelt. sz. 6561. Nő, matusus-senium (60–65 év). – Töredékes os frontale, os occipitale és váz.

3. *sír*: Lelt. sz. 6562. Férfi, matusus (50–55 év). – Töredékes os temporale, os parietale, os occipitale és váz.

3/a. *sír*: Lelt. sz. 6562/a. Infantia I. – Töredékes os parietale és os occipitale.

4. *sír*: Lelt. sz. 6563. Férfi, adultus (30–40 év). – Rossz megtartású calotte és töredékes váz.

5. *sír*: Lelt. sz. 6564. Férfi, matusus (50–55 év). – Töredékes mandibula, maxilla, os frontale, os parietale, os occipitale és váz.

6. *sír*: Lelt. sz. 6565. Nő, matusus (55–60 év). – Az agykoponya brachykran, hypsikran, metriokran, metriometop, euenkephal. A koponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 2, protuberantia occipitalis externa: 1. Termet: 153,7 cm, közepes. Mindkét oldalon os epiptericum figyelhető meg.

7. *sír*: Lelt. sz. 6566. Férfi, adultus (25–30 év). – Az agykoponya mesokran, orthokran, metriokran, euryometop, aristenkephal. Az arckoponya euryprosop, euryen, mesokonch, mesorrhin, brachystaphylin. A koponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 4, protuberantia occipitalis externa: 4, fossa canina: 2, spina nasalis anterior: 2, alveolaris prognathia: 3. Termet: 172,9 cm, magas. Taxon: crA–x.

8. *sír*: Lelt. sz. 6567. Férfi, adultus (25–30 év). – Az agykoponya dolichokran, orthokran, metriokran, euryometop, aristenkephal. Az arckoponya euryprosop, mesen, chamaekonch, mesorrhin, brachystaphylin. A koponya körvonala norma verticalisban ovoid. Glabella: 4, protuberantia occipitalis externa: 2, fossa canina: 1, spina nasalis anterior: 1, alveolaris prognathia: 2, Termet: 160,0 cm, kisközepes. Taxon: crA–x.

9. *sír*: Lelt. sz. 6568. Férfi, matusus (45–50 év). – Mandibula, töredékes os frontale, os parietale és os temporale. Termet: 167,9 cm, nagyközepes.

11. *sír*: Lelt. sz. 6569. Nő, matusus. – Töredékes os parietale és vázmaradvány.

12. *sír*: Lelt. sz. 6570. Nő, adultus (20–25 év). – Az agykoponya mesokran, euryometop. Az arckoponya hyperleptoprosop, lepten, hypsikonch, leptorrhin, leptostaphylin. A koponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, protuberantia occipitalis externa: 1, fossa canina: 2, alveolaris prognathia: 3. Termet: 159,0 cm, magas. Taxon: n.

13. *sír*: Lelt. sz. 6571. Férfi, matusus (50–55 év). – Az agykoponya mesokran, orthokran, metriokran, stenometop, euenkephal. Az arckoponya euryprosop, euryen, mesokonch, leptorrhin, brachystaphylin. A koponya körvonala norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 4, protuberantia occipitalis externa: 1, fossa canina: 2, spina nasalis anterior: 2, alveolaris prognathia: 2. Termet: 162,6 cm, kisközepes. Taxon: crA–x.

14/a. *sír*: Lelt. sz.: 6572. Férfi, matusus. – Töredékes os parietale és vázmaradvány.

14/b. *sír*: Lelt. sz. 6573. Nő, matusus. – Termet: 149,2 cm, kisközepes.

15. *sír*: Lelt. sz. 6574. Férfi, matusus (35–40 év). – Mandibula, közepes megtartású calotte. A koponya körvonala norma verticalisban ovoid. Glabella: 3, protuberantia occipitalis externa: 3. Termet: 163,6 cm, kisközepes.

A 16. és 17. sírből mindössze egy jobb femurdarab, illetve egy bal humerusdarab került elő – embertani feldolgozásra alkalmatlanok. Valószínűleg mindkettő nő.

1. táblázat

Szabadkigyós—Tangazdaság homokbányája: Egyéni méretek és jelzők

Méretszám (Martin)	Méretek és jelzők	1. 4322 ♀ 25—30	3/1. 4324 ♂ 40—45
1.	Koponya legnagyobb hossza	(176)	179
1c.	Koponya hossza a metopiontól	(178)	169
5.	Koponyaalap hossza	—	94
8.	Koponya legnagyobb szélessége	131	135
9.	Legkisebb homlokszélesség	96	92
17.	Basion-bregma magasság	—	117
38.	Számított koponyakapacitás	—	1099
40.	Archossz	—	—
45.	Járomívszélesség	—	129
46.	Középarcszélesség	85	90
47.	Arcmagasság	107	—
48.	Felsőarcmagasság	(61)	—
51.	Szemüregszélesség	35	35
52.	Szemüregmagasság	30	29
54.	Orrüregszélesség	—	—
55.	Orrmagasság	—	—
62.	Szájpadhossz	—	—
63.	Szájpadszélesség	31	—
65.	Állkapocsbütyök szélesség	—	—
66.	Állkapocsszegletszélesség	93	—
69.	Állkapocsmagasság	29	—
70.	Állkapocság magassága	60	66
71.	Állkapocság szélessége	26	31
8:1	Hosszúság-szélességi jelző	74,43	75,42
17:1	Hosszúság-magassági jelző	—	65,36
17:8	Szélesség-magassági jelző	—	86,67
9:8	Transversalis-frontopar. jelző	73,28	68,15
47:45	Arcjelző	—	—
48:45	Felsőarcjelző	—	—
52:51	Szemüregjelző	85,71	82,86
54:55	Orrjelző	—	—
63:62	Szájpadjelző	—	—
Norma verticalis	Ovoid	Pent.	
Glabella	1	3	
Protuberantia occipitalis externa	0	1	
Fossa canina	—	2	
Spina nasalis anterior	—	—	
Alveolaris prognathia	2	1	
Számított termet	151,5	—	
Taxonómiai meghatározás	—	—	

4. 4326 ♂ 45—50	15. 6679 — 11—13	19. 6683 ♀ 50—55	24. 6688 ♂ 30—35	26. 6558 ♂ 25—30	27. 6559 ♀ 18—20
180	160	177	189	185	175
185	164	176	188	178	173
(99)	—	—	102	111	100
146	145	136	142	132	142
100	90	97	103	93	93
139	—	—	125	136	133
1570	—	—	1340	1313	1370
—	—	—	95	107	—
—	—	—	136	121	—
—	—	—	95	93	—
—	—	—	—	114	—
—	—	—	70	70	—
—	—	—	42	42	—
—	—	—	36	32	25
—	—	—	22	23	—
—	—	—	—	50	—
—	—	—	—	43	—
—	—	—	33	37	—
—	—	—	—	—	—
—	(80)	—	—	106	—
—	27	—	—	32	—
—	56	—	—	65	—
—	31	28	—	34	34
81,11	90,63	76,84	75,12	71,35	81,14
77,22	—	—	66,14	73,51	76,00
95,21	—	—	88,03	103,03	93,66
68,49	62,07	71,32	72,54	70,45	65,49
—	—	—	—	94,21	—
—	—	—	51,47	57,85	—
—	—	—	85,71	76,19	—
—	—	—	—	46,00	—
—	—	—	—	86,05	—
Pent. 2	—	Ovoid 2	Ovoid 3	Pent. 4	Pent. 1
3	—	1	1	1	0
—	—	—	3	2	2
—	—	—	—	—	—
—	—	—	1	2	2
165,5	—	—	162,0 m-crB	160,0 n	—

2. táblázat

Szabadkigyós—Tangazdaság homokbányája: Hosszúcsontok méretei és a termet

Sír- szám	Lelt. szám	Nem	Femur				Tibia		Humerus		Radius		Ulna		Számított termet (cm)
			Legn. h.		Term. h.		jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	
			jobb	bal	jobb	bal									
1.	4322	♂	401	394	395	383	—	324	—	—	—	217	—	—	151,5
4.	4326	♂	434	446	434	441	—	—	—	—	252	—	—	—	165,5
6.	6670	♂	—	469	—	463	—	—	342	339	—	—	272	—	168,5
9.	6673	♂	—	—	—	—	404	403	—	358	279	—	295	—	175,4
12.	6676	♂	443	443	441	437	355	354	—	—	—	—	—	—	163,2
17.	6681	♂	429	430	426	422	—	350	—	—	—	—	—	—	161,8
18.	6682	♂	—	—	—	—	—	—	305	304	230	235	251	245	159,4
21.	6685	♂	445	—	449	—	352	353	—	—	—	—	—	—	162,9
24.	6688	♂	429	427	424	421	345	347	—	317	236	—	256	—	162,0
26.	6558	♂	412	413	407	410	340	334	—	—	329	237	—	—	160,0
27.	6559	♂	496	494	494	491	389	387	—	—	—	—	—	—	172,3

Az egyéni méreteket és a jelzőket a 3. táblázat, a hosszúcsontok méreteit és a termetet a 4. táblázat tartalmazza.

A Szabadkigyós—Tangazdaság homokbányájának területén feltárt sírok közül mindössze 2 sír volt alkalmas taxonómiai elemzésre² – mindkettő férfi.³ A 24. sírszámú férfi koponyája mediterrán jellegű, de cromagnoid vonásokat is mutat (1. kép).

A 26. sírszámú férfi koponyája nordoid jellegű. Jellemzőek a koponya nagy abszolút méretei, a dolichokrania, a keskeny arc és felsőarc (2. kép).

A Szabadkigyós—Pál ligeten feltárt sírokból 4 koponya volt összesen alkalmas taxonómiai analízisre – 3 férfi és 1 nő. Mindhárom férfi (7., 8. és 13. sírszámúak) cromagnoid–A jellegeket mutat. Jellemző a dolicho- és mesokrania, alacsony és széles, szögletes arc, valamint a szögletes, téglalapalakú szemüreg. (3. kép).

A 12. sírszámú női koponya nordoid jellegeket mutat (4. kép).

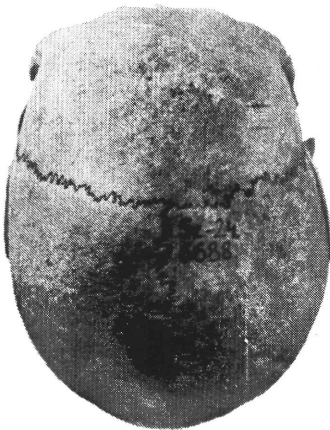
A két temetőt a taxonómiai elemzés eredményei alapján összehasonlítva megállapítható, hogy azok eltérnek egymástól. Ez két külön populáció létezését engedti feltételezni – de lehet, hogy az anyag jobb megtartási állapota módosítaná eredményeinket.

Néhány, az összehasonlítás szempontjából fontos temető rövid ismertetését az alábbiakban adom meg.

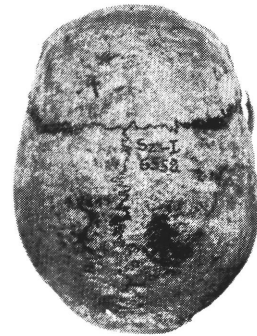
Kenézlő: a sírok 3/4 részéből a Bartucz Lajos által meghatározott alpi-keletbalti rasszok kevert vonásait mutató koponyák kerültek elő. Megtalálhatók még a keletbalti, előázsiai és mongolid jellegeket mutató koponyák is.⁴

A Hencidán feltárt temető embertani arculatára a nordoidok nagy száma jellemző. Ezen kívül jellemző a mongoloid vonások megléte is.⁵

Kecel: valamennyi taxonómiaiilag meghatározott koponyánál (4 férfi és 1 nő). „A paleoázsiai rassznak a mediterrán rasszal való keveredési formájáról van szó.”⁵

1. kép. I. 24. sír 6688. sz. m-crB
Illustration 1 I. 24. grave 6688 m-crB

2. kép. I. 26. sír 6558. sz. n
Illustration 2 I. 26. grave 6558 n

3. táblázat

Szabadkígyós—Pál ligeti tábla: Egyéni méretek és jelzők

Méretszám (Martin)	Méretek és jelzők
1.	Koponya legnagyobb hossza . . . . .
1c.	Koponya hossza a metopiontól . . . . .
5.	Koponyaalap hossza . . . . .
8.	Koponya legnagyobb szélessége . . . . .
9.	Legkisebb homlokszélesség . . . . .
17.	Basion-bregma magasság . . . . .
38.	Számított koponyakapacitás . . . . .
40.	Archossz . . . . .
45.	Járomív szélesség . . . . .
46.	Középarcszélesség . . . . .
47.	Arcmagasság . . . . .
48.	Felsőarcmagasság . . . . .
51.	Szemüreg szélesség . . . . .
52.	Szemüregmagasság . . . . .
54.	Orrüreg szélesség . . . . .
55.	Orrmagasság . . . . .
62.	Szájpadhossz . . . . .
63.	Szájpad szélesség . . . . .
65.	Állkapocsbütyök szélesség . . . . .
66.	Állkapocsszeglet szélesség . . . . .
69.	Állkapocsmagasság . . . . .
70.	Állkapocság magassága . . . . .
71.	Állkapocság szélessége . . . . .
8:1	Hosszúság-szélességi jelző . . . . .
17:1	Hosszúság-magassági jelző . . . . .
17:8	Szélesség-magassági jelző . . . . .
9:8	Transversalis-frontopar. jelző . . . . .
47:45	Arcjelző . . . . .
48:45	Felsőarcjelző . . . . .
52:51	Szemüregjelző . . . . .
54:55	Orrjelző . . . . .
63:62	Szájpadjelző . . . . .
Norma verticalis	
Glabella	
Protuberantia occipitalis externa	
Fossa canina	
Spina nasalis anterior	
Alveolaris prognathia	
Számított termet	
Taxonómiai meghatározás	

6. 6565. ♀ 55—60	7. 6566. ♂ 25—30	8. 6567. ♂ 25—30	12. 6570. ♀ 20—25	13. 6571. ♂ 50—55	15. 6574. ♂ 35—40
165	196	195	176	183	—
164	192	192	173	178	176
(95)	106	114	—	102	—
138	149	145	137	142	132
95	104	102	96	93	—
127	139	138	—	131	—
1234	1635	1586	—	1396	—
—	105	112	—	96	—
125	140	140	130	134	—
—	97	105	89	101	—
—	116	116	125	111	—
—	69	72	74	66	—
—	38	42	41	40	—
37	30	22	36	33	—
—	25	24	22	24	—
—	51	51	53	55	—
—	45	48	44	45	—
—	46	45	35	41	—
112	—	—	117	119	—
93	109	112	98	107	(110)
30	30	34	35	30	(34)
61	67	68	64	66	69
30	34	31	30	33	35
83,64	76,02	74,36	77,84	77,60	—
76,97	70,92	70,77	—	71,58	—
92,03	93,29	95,17	—	92,25	—
68,84	69,80	70,34	70,07	65,49	—
—	82,86	82,86	96,15	82,84	—
—	49,28	51,42	56,92	49,25	—
—	78,95	52,38	87,80	82,50	—
—	49,02	47,06	41,51	43,64	—
—	102,22	93,75	79,55	91,11	—
Pent. 2	Pent. 4	Ovoid 4	Pent. 1	Pent. 4	Ovoid 3
1	4	2	1	1	3
—	2	1	2	2	—
—	2	1	—	2	—
—	3	2	3	2	—
153,7	172,9	160,0	159,0	162,6	163,6
—	crA-x	crA-x	n	crA-m	—

4. táblázat

Szabadkigyós—Pál ligeti tábla: Hosszúcsontok méretei és a termet

Sír- szám	Lelt. szám	Nem	Femur				Tibia		Humerus		Radius		Ulna		Számított termet (cm)
			legn. h.		term. h.		jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	jobb	bal	
			jobb	bal	jobb	bal									
1.	6560	♂	470	476	467	470	—	381	—	—	258	—	—	—	169,3
6.	6565	♂	415	413	410	408	—	—	—	—	—	—	—	—	153,7
7.	6566	♂	489	485	487	484	391	389	350	348	260	258	280	283	172,9
8.	6567	♂	420	419	414	412	347	—	—	—	—	—	—	—	160,0
9.	6568	♂	—	(478)	—	(468)	—	369	—	—	—	—	—	—	167,9
12.	6570	♂	419	424	414	418	346	342	—	319	237	—	(260)	—	159,0
13.	6571	♂	434	436	430	432	—	—	—	—	237	—	—	—	162,6
14/b	6573	♂	399	398	394	396	—	—	280	—	—	—	—	—	149,2
15.	6574	♂	438	446	—	439	—	—	(323)	—	(238)	—	—	—	163,6

A Malán Mihály által vizsgált temetőekben főleg turanid jellegeket mutató koponyákat találunk (Tömörkény, Derekegyháza), Mindszent esetében azonban egy, a keletbalti rassz jellegeit mutató koponyát írt le.⁶

Érsekújvár–Naszvad: mindössze két koponya volt taxonómiai vizsgálatra alkalmas (1 férfi és 1 nő). A férfi koponyája kaukázó-mongoloid jellegű, míg a női koponya „legfontosabb jellegeiben keletbalti típusra utal, emellett kevés mongol jelleg is megállapítható benne.”⁷

Szob–Kiserdő: a nordikus-keletbalti jellegegyüttest mutató koponyák túlsúlya a jellemző, egy esetben azonban turanid jellegeket mutató koponya is megtalálható.⁸

Homokmégy–Halom: a populációban a turanid rassz van túlsúlyban, „mint a honfoglaló magyarság fő komponense.” Az europid komponensek közül a mediterrán elemek voltak kimutathatók.⁹

Piliny–Sirmány: túlsúlyban vannak a cromagnoid–B rassz jellegeit mutató koponyák. Ezen kívül jellemző még a mediterrán-alpi rassz keveredését mutató koponyák megléte.¹⁰

Rád: a populáció leglényegesebb eleme a pamiridinári típus, valamint a protonordikus és cromagnoid–B rassz.¹⁰

Eger–Szépasszony völgy: a mediterrán elemek határozott túlsúlya jellemző. A keleteuropid rassz szintén nagyobb számban megtalálható, de kimutathatók turanid jellegű koponyák is.

Az Üllő–Ilona úti temető ethnikumát a (Lipták-féle nomenclatúrát használva) turanid és a pamíri elemek határozzák meg. Ez meglehetősen eltér a többi honfoglalás kori temetőktől. Az említettekén kívül a mediterrán rassz is nagyobb számmal van képviselve.¹¹

Orosháza környékén két honfoglalás kori temetőt tártak fel: Orosháza–Dózsa Tsz és Orosháza–Görbics tanya. Előbbire a nordoid és pamíni-turanid rassz, utóbbira a nordoid és mediterrán elemek megléte jellemző.¹²

3. kép. II. 8. sír 6567. sz. crA-x
 Illustration 3 II. 8. grave 6567 crA-x

4. kép. II. 12. sír 6570. sz. n
 Illustration 4 II. 12. grave 6570 n

Békés–Povádzug: mindössze 2 férfi koponyája volt alkalmas taxonómiai meghatározásra. Az egyik cromagnoid–A, a másik pedig atlanto-mediterrán vonásokat mutat.¹³

Kübekháza: jellemző a mediterrán elemek túlsúlya, de megtalálhatók a cromagnoid és nordoid jellegeket mutató koponyák is.¹⁴

Szarvas–Ószőlő: a temetőben kimutatható leglényegesebb embertani komponens a nordoid rassz. Jelentős még a mediterrán és brachykran (főleg pamíri) elemek előfordulása is.¹⁵

A fentieket figyelembe véve megállapítható, hogy a szabadkígyósi temetők a Kübekházán, Orosháza–Görbics tanyán, Békés–Povádzugon és Szarvas–Ószőlőn feltárt temetők embertani anyagával elég jó megegyezést mutatnak a hasonló taxonómiai csoportok (nordoid, mediterrán, cromagnoid) megléte alapján. Ezek köznépi temetökként ismertek – kivételt képez az Orosháza–Görbics tanyán feltárt temető, amely nem kifejezetten köznépi.

Bizonyos fokú hasonlóság mutatható ki a Szob–Kiserdőn, az Eger–Szépasszony völgyében és a Hencidán feltárt temetőkkel, amennyiben Szob–Kiserdő esetében a nordikus-keletbalti jellegegyüttest mutató koponyák, az Eger–Szépasszony völgyben feltárt temetőnél a mediterrán elemek, Hencidánál szintén a nordoidok túlsúlya a jellemző. Eltérés abban mutatkozik, hogy mindegyik esetben kimutathatók a mongoloid vonásokat mutató koponyák is, melyek anyagunkból teljesen hiányoznak.

A mongoloid elemek főleg a honfoglaló magyarság vezető rétegére jellemzőek^{16, 17, 18}. Lipták Pál egyik munkájában¹⁹ vázolja a köznép embertani képét, amelyre főleg a hosszúfejű, keskenyarcú europid és pamíri elemek megléte jellemző. Korábban már Bartucz Lajos is megállapította²⁰, hogy a szegényebb mellékletű vagy melléklet nélküli sírokban talált koponyák főleg a mediterrán és a nordikus csoportba tartoznak. A mongoloid elemek teljes hiánya és a Szabadkígyóson is megtalálható, a köznépre jellemző rasszkomponensek megléte köznépi temetőre enged következtetni.

JEGYZETEK

1. *Martin, R.*: Lehrbuch der Anthropologie. 2. kiadás, Jéna, 1928.
2. *Lipták P.*: Homo sapiens – species collectiva. *Anthrop. Közl.* 6 (1962), 17–27.
3. A taxonómiai meghatározásban nyújtott segítségéért Lipták Pálnak ezúton mondok köszönetet.
4. *Bartucz L.*: Adatok a honfoglaló magyarok antropológiájához. – *Arch. Ért.* 45 (1931), 113–119.
5. *Fettich N.*: A honfoglaló magyarság fémművészete. *Arch. Hung.* 21 (1937), 99–101.
6. *Malán M.*: X. századbeli magyarok csontvázmaradványainak embertani vizsgálata. *Fólia Arch.* 3–4 (1941), 193–213. (Továbbiakban *Malán* 1941.)
7. *Nemeskéri J.*: Érsekújvár–Naszvad határában előkerült honfoglalás kori csontvázak embertani vizsgálata. *Folia Arch.* 3–4 (1941), 225–230.
8. *Nemeskéri J.*: Újabb adatok a X. századi magyarság embertani ismeretéhez. *Arch. Ért.* 7–9 (1946–48), 382–393. (Továbbiakban *Nemeskéri* 1946–48.)
9. *Lipták, P.*: New Hungarian Remains of the 10 th Century from the Danube–Tisza Plain. *Ann. Hist. Nat. Mus. Nat. Hung. N. S.* 3 (1952), 227–287.
10. *Lipták, P.*: La population de la région de Nógrád au moyen âge. *Acta Ethn. Hung.* III. (1953), 289–338.
11. *Nemeskéri J.–Gáspárdy G.*: Megjegyzések a magyar őstörténet embertani vonatkozásaihoz. Az üllői és egeri honfoglalás kori temetők embertani vizsgálata. *Ann. Hist. – Nat. Mus. Nat. Hung. N. S.* 5 (1954), 485–526.

12. *Farkas Gy.-Lipták P.*: Adatok Orosháza X–XIII. századi népességének embertani ismeretéhez. – Orosháza története I. Szerk.: *Nagy Gyula*. Orosháza, 1965. 204–220.
13. *Lipták P.-Farkas Gy.*: A Békés–Povádzugi őskori és 10–12. századi temető csontvázanyagának embertani vizsgálata. *Anthrop. Közl.* XI. 3–4 (1967), 127–163.
14. *Farkas Gy.-Lotterhof E.-Marcsik A.*: A Hódmezővásárhely–Nagyszigeten és Kübekháza–Újtelepen feltárt leletek antropológiai értékelése. MFMÉ. 1969. (sajtó alatt).
15. *Lipták P.-Marcsik A.*: Szarvas-ószőlői X–XI. századi temetők embertani leletei (kézirat). A kézirat rendelkezésemre bocsátásáért a szerzőknek ezúton mondom köszönetet.
16. *Malán* 1941.
17. *Nemeskéri* 1946–48.
18. *Bartucz L.*: Honfoglalás kori magyar koponyák. MNM. Néprajzi Gyűjteményei, Budapest, 1926. (továbbiakban *Bartucz* 1926).
19. *Lipták, P.*: Awaren und Magyaren im Donau–Theiss Zwischenstromgebiet. *Acta Arch. Hung.* 8 (1957), 199–268.
20. *Bartucz*, 1926.

Anthropological examination of the two 10th century cemeteries uncovered at Szabadkígyós

EDIT LOTTERHOF

At Szabadkígyós, in the area of the Model Farm 27, and in the area called Pál Grove 17 graves of the time of the conquest were uncovered. The anthropological material can be seen at the JATE Anthropological Institute.

Only altogether 6 skulls were suitable for a taxonomical analysis. The two cemeteries differ from each other, as in the area of the Model Farm Mediterranean and Nordic but in the area called Pál Grove Cromagnoid and Nordic elements can be found.

Compared with other cemeteries of similar age it can be said that they differ from them because of the entire absence of Mongoloid elements. An exception are the cemeteries known as commons with which they show a fairly good conformity (Kübekháza, Orosháza-Görbics tanya, Békés-Povádzug, and Szarvas-Ószölő).